

politiky nevystačíme pouze s obecnými teoretickými definicemi, ale je zapotřebí konkrétní, diferencovaná analýza politických zájmů různých skupin jak uvnitř vládnoucích, tak i vykořisťovaných tříd.

Klíčovým pojmem výkladu politického života je pojem moci. V nemarxistické literatuře se můžeme setkat s celou řadou různých vymezení této kategorie. I v recenzované knize je jí věnována přiměřená pozornost. Autoři uvádějí, že marxistická věda vychází při vymezování podstaty moci z těchto tezí: 1. základem definice moci ve společnosti musí být třídní přístup, 2. moc je třeba zkoumat sociologicky, tzn. přihlížet k jejímu různorodému charakteru, 3. konstruování obecného pojmu moci musí být doprovázeno vysvětlením specifických zvláštností jejich jednotlivých druhů, tj. moci ekonomické, politické, společenské, rodinné apod., 4. je třeba rozlišovat společenskou a osobní moc, které se vzájemně proplétají, ale mohou být i odděleny, 5. je nutné přihlížet k tomu, že moc se v různých sociálně politických strukturách realizuje různě, 6. je důležité mít na zřeteli, že volní (založené na síle) a právní principy, i když úzce souvisejí, nejsou vždy totožné.

Na základě těchto výchozích tezí definují pak autoři moc a politickou moc takto: „Moc je reálná schopnost realizovat svou vůli v sociálním životě tak, že je vnučována, je-li to nutné, druhým lidem; politická moc jako jeden z nejdůležitějších projevů moci je charakterizována reálnou schopností dané třídy, skupiny i jedinců odrážejících jejich zájmy realizovat svou vůli prostřednictvím politiky a právních norem“ (s. 19).

Kapitola druhá, nazvaná *Politický systém současného kapitalismu, charakter krize a hranice modifikace*, se zabývá nejtýpějšími formami tohoto systému, jak se konstituovaly v západní Evropě a v USA. Poukazuje na hlavní příčiny krize, v níž se zmíněný politický systém v poslední třetině dvacátého století nachází, přičemž si všímá zejména toho, jaké změny způsobila dynamika sociální struktury mezi voliči, jak některé společenské přeměny po druhé světové válce modifikovaly politické struktury, zejména jaké jsou zvláštnosti a tendence poválečného parlamentarismu, a konečně kriticky analyzuje buržoazní teoretické i praktické pokusy směřující k překonání zmíněné krize.

V souvislosti s analýzou krize politického systému současného kapitalismu autoři konstatují, že jeho hlavním rysem — zejména v těch zemích, kde jsou jeho formy dnes nejtýpější, tj. v zemích západní Evropy a v USA — je stále rostoucí nestabilita. Nejdůležitějším faktorem působícím na tento trend je krize buržoazních mocenských institucí. Jejimi základními projevy jsou pokračující neschopnost těchto institucí plnit společensky nezbytné funkce a také oslabení účinnosti běžných metod realizace moci. Je to způsobeno hlavně tím, že politický systém současného kapitalismu vznikl v základních rysech jako odpověď na potřeby buržoazní společnosti na počátku jejího vývoje. Z ekonomického hlediska byl tento systém nadstavbou nad výrobními vztahy založenými na volné konkurenci. Ze sociálního hlediska tento systém předpokládal takovou společenskou strukturu, v níž velká většina nebo přinejmenším nejmásovější vrstvy obyvatelstva byly sice drobnými, ale přece jen vlastníky výrobních prostředků, a proto byly spjaty s některou z forem kapitalistických vztahů. Z politického hlediska se předpokládalo, že aktivita občanů ve společenském životě bude trvale nízká.

Avšak od dob, kdy byly tyto principy zformulovány, se situace zásadně změnila. Za prvé došlo k základním přeměnám v občanské společnosti, které vyvolaly potřebu podstatné modifikace nástrojů, forem i metod realizace politické moci. Za druhé v samotném politickém systému začaly intenzivně probíhat procesy spjaté především s rozvojem státně monopolistického kapitalismu, vedoucí jak k významnému rozšíření funkcí tohoto systému v tradičních politickoadministrativních a zákonodárných sférách, tak k rozšíření politické moci do nových oblastí, tj. do ekonomiky, sociálních vztahů a kultury.

Třetí kapitolu knihy nazvali její autoři *Sociální komponenty politické moci* a obšáhle, hluboce a všestranně v ní analyzují takové klíčové pojmy současného politického života západní Evropy a USA, jako je pojem panující třída, vládnoucí elita, skupinové a individuální vůdcovství. Autoři se kriticky vyrovnávají s reprezentativními buržoazními teoriemi zaměřenými na tuto problematiku, konfrontují je s politickou realitou současného kapitalismu a podávají marxisticko-leninský výklad uvedených pojmů.

Při charakteristice panující třídy současných rozvinutých kapitalistických zemí vycházejí z teze, že marxistický přístup k této otázce nepředpokládá, že by zmíněná třída byla sociálně monolitní, nýbrž že jde o složitě strukturovanou skupinu. Nadto v průběhu panství této třídy může docházet ke střídání frakcí, jež toto panství realizují. Tyto frakce odrážejí různé dílčí zájmy, jež se uvnitř panující třídy projevují a mohou se v závislosti na podmínkách dostávat do popředí, nebo naopak

ustupovat. K tomuto střídání může docházet dokonce násilnou formou, ovšem s tou podmínkou, že se přitom nemění sociálně ekonomická podstata vykořisťovatelského uspořádání a že se nenarušují pozice dané panující třídy.

Autoři konstatují a statisticky dokazují, že v současných rozvinutých kapitalistických zemích (údaje čerpají z USA, NSR, Velké Británie, Francie, Itálie a Japonska) tvoří panující třída, tj. buržoazie, poměrně nevelkou skupinu. Početně největší vrstvou této sociální skupiny je stejně jako v minulosti střední buržoazie. Přes významnou pozici, kterou uvedená vrstva ještě zaujímá, se její úloha v určování politiky panující třídy zmenšuje. Její funkci přirovnávají autoři k antickému chóru určenému k tomu, aby v příslušném okamžiku vzdal hold přijatým rozhodnutím a odevzdal jim hlas. Nicméně střední buržoazie zůstává hlavním rezervoárem, z něhož jsou čerpány kádry nutné pro to, aby panující třída mohla realizovat svou materiální a duchovní moc. Úpadek vlivu střední buržoazie je podmíněn oslabením jejich ekonomických pozic. Právě rozpory v panující třídě, vyvolané stálým upevňováním moci monopolistické buržoazie na úkor pozic střední buržoazie, píší autoři, jsou jednou z nejdůležitějších příčin narušujících její monolitnost.

Pokud jde o pojem vládnoucí elita, který je v třetí kapitole rovněž analyzován, konstatuje se, že v buržoazní sociologii je elita vymezována jako společenská skupina stojící mimo třídy nebo nad nimi a takto je také zkoumána. „V marxistické sociologii“, uvádějí autoři, „se vládnoucí elitou rozumějí nejvyšší skupiny různých vrstev tvořících v souhrnu panující třídu, skupiny, které odrážejí zájmy dané třídy a v souladu s tím řídí ekonomický, sociální a politický život společnosti“ (s. 124).

Tomuto vymezení předchází zajímavá terminologická poznámka. Autoři píší, že „problémy zkoumání nejvyšších skupin, jejichž prostřednictvím se realizuje panství buržoazie, jsou předmětem ostrého ideově politického boje mezi marxistickou a buržoazní sociologií. Tento boj má někdy formu terminologického sporu o to, jak tyto skupiny nazývat: „„vládnoucí elitou““, jak je to obvyklé v západní sociologické literatuře, nebo panujícími vrstvami, vládnoucími kruhy atd. Hledání nejadektivnější vědecké terminologie je skutečně neobyčejně závažná otázka. Není pochyb, že toto hledání bude pokračovat. Avšak přehnaná pozornost věnovaná této stránce problému v sobě skrývá nebezpečí, že se zapomene na to, že rozdíly mezi marxistickou a nemarxistickou sociologií, včetně dané otázky, mají principiální charakter. Prvořadý význam nemá sémantika slova, ale obsah, který se do termínu vkládá“ (s. 124).

Čtvrtá kapitola se celá zabývá problematikou *politické kultury*. V úvodu vysvětluje, jaký je obsah tohoto pojmu a jak se konstituoval. Upozorňuje zejména na to, že i když sám pojem se začal používat poměrně nedávno, tj. v padesátých letech, fenomén politického vědomí, který tento pojem odráží, byl vyčleněn a podroben zkoumání mnohem dříve. K jeho analýze rozhodujícím způsobem přispěla marxistická společenská věda. V další části je kriticky rozebrána problematika politické kultury v buržoazní politologii. Závěr kapitoly je zaměřen na podrobnější analýzu teoretických a metodologických aspektů zkoumání politické kultury.

Autoři konstatují, že v současné marxistické literatuře existují různé názory na vymezení jednotlivých stránek pojmu politická kultura. Nicméně základní přístupy k jevu, který tento pojem označuje, jsou již podle nich určeny. Definují jej takto: „Politickou kulturou se rozumí institucionalizovaná a neinstitucionalizovaná historická a sociální zkušenost národního nebo nadnárodního společenství, která má větší nebo menší vliv na formování politických orientací a konečků politického chování jedinců, malých i velkých sociálních skupin. Jinak řečeno, politická kultura je v záklonech, zvycích a politickém vědomí zafixovaná „„paměť““ týkající se minulosti společnosti jako celku a také jejích jednotlivých složek, na prvním místě tříd a sociálních vrstev. Tato „„paměť““ zahrnuje sféru vztahů s vnějším prostředím (s jinými národy a zeměmi), vnitřní společenské instituce pozorované prizmatem peripetií minulého vnitropolitického a sociálního boje, důsledků vítězství i porážek, a může mít všeobecně platné i specifické rysy“ (s. 197—198).

K této definici autoři dodávají, že při předávání z pokolení na pokolení podléhá nahromaděná historická a sociální zkušenost trvalým vnějším vlivům, jež buď základy vytvořené politické kultury upevňují, nebo ji mění.

V zájmu prohloubení tohoto přístupu k politické kultuře je nutno dále objasňovat tři skupiny otázek: 1. otázku hranic fenoménu a jeho vztahu k „sousedním“ jevům, 2. otázku mechanismů formování, vývoje a změn politické kultury, 3. otázku vnitřní struktury politické kultury.

Na základě kritéria úrovně společenského vývoje vytvářejí autoři základní typologický model politické kultury, v němž rozlišují: 1. archaickou politickou kulturu, 2. elitární politickou kulturu, 3. zastupitelskou politickou kulturu a 4. politickou kulturu vysoké občanské angažovanosti (tj. komunistickou).

Pátá kapitola je věnována problematice *politického chování*. Po obecné charakteristice tohoto pojmu je podán obsáhlý kritický přehled nemarxistických teorií politického chování, je nastíněn marxistický přístup k této otázce a jsou uvedeny metody a techniky zkoumání tohoto složitého, ale velmi závažného jevu politického života.

Autoři vycházejí z charakteristiky politického chování, kterou považují za nejrozšířenější, a která hodnotí toto chování „jako jakoukoli formu účasti v realizaci moci (nebo v působení proti její realizaci), zahrnující účast ve formálních organizacích a masových hnutích, začlenění do různých složek systému nebo uvědomělou rezignaci na účast v nich, veřejnou manifestaci názorů s cílem působit na veřejné mínění, politické instituce nebo vedoucí politické skupiny“ (s. 214).

Zvláštní pozornost je věnována vztahu mezi objektivními podmínkami existence, politickým vědomím a politickým jednáním i všem významným objektivním a subjektivním faktorům, jež tyto vztahy ovlivňují. Podrobně je analyzováno rovněž volnější chování, jeho determinanty i metody vhodné pro jeho zkoumání.

Šestá, závěrečná a nejrozsáhlejší kapitola knihy má název *Buržoazní politické systémy a mezinárodní vztahy*. Autoři v ní nejprve popisují, z jakých historických a teoretických zdrojů při studiu mezinárodních vztahů vycházejí. I zde důsledně uplatňují systémový přístup, chápou tudíž mezinárodní vztahy jako systém a vysvětlují základní pojmy systémového přístupu v aplikaci na tuto problematiku (např. pojem prostředí, struktura a vývoj systému). Kapitola je uzavřena rozborem marxisticko-leninské politiky míru a mírového soužití.

Protože mezinárodní problematika je v té či oné míře předmětem různých odvětví společenské vědy, je podle autorů naléhavě nutné rozpracování základů teorie mezinárodních vztahů. Domnívají se, že na prvním místě přitom zasluhují pozornosti tyto otázky:

- pojem systému mezinárodních vztahů a jeho geneze;
- ekonomické, sociální a kulturní faktory a zákonitosti vývoje mezinárodních vztahů;
- úloha třídních a národních zájmů při formování světové politiky a mezinárodního práva;
- rovnováha sil a mírové soužití států s rozdílným sociálním zřízením;
- nový, socialistický typ mezinárodních vztahů;
- sociálně ekonomická podstata válek a možnost odvrácení světové termojaderné války v současné etapě;
- internacionalizace, integrace a otázka suverenity;
- nacionalismus a jeho vliv na mezinárodní vývoj;
- hegemonie a agrese;
- uvolnění mezinárodního napětí a sociální pokrok národů;
- problémy a perspektivy omezení závodů ve zbrojení;
- metody řešení konfliktů a předcházení konfliktním situacím;
- globální problémy dneška a cesty upevnění všeobecného míru.

Knihy F. Burlackého a A. Galkina je dalším výrazným projevem zvýšeného zájmu sovětských autorů o sociologický přístup k politické problematice. Jakkoli sovětské teoretikové pod vlivem marxisticko-leninského učení, v němž patřilo této problematice vždy důležité místo, věnovali teoretickým otázkám politiky stále značnou pozornost, zájem o sociologický přístup k ní se zřetelně prohloubil zhruba v posledních 15 až 20 letech. Svědčí o tom celá řada článků, ale i knižních publikací, jež se v těchto letech v SSSR v dané tematické oblasti objevily. Jako příklad uvedme alespoň ty, které vyšly rovněž v českém nebo slovenském překladu. Jde o práci N. M. Kejzerova *Moc a autorita* (1975), A. A. Fedosejeva *Politika ako objekt sociologického výskumu* (1976) a o kolektivní práci *Současná buržoazní politická věda* (1985).

Sociologický přístup mnoha sovětských badatelů k politické problematice není nahodilý. Souvisí jednak s celkovým rozvojem sociologie v SSSR a dále s poznáním, že sociologická metodologie skýtá teoretikovi politiky rozsáhlou škálu prostředků k zachycení podstatných stránek a jevů neobyčejně složitě a mnohotvárně reality politického života. Určitým podnětem pro takovéto pěstování výzkumu politiky a politické teorie sovětskými autory byl nesporně i XI. mezinárodní kongres politických věd, který se konal roku 1979 v Moskvě.

Díky všem těmto skutečnostem se dnes rozvíjí sociologie politiky v SSSR velmi intenzivně a na velmi dobré úrovni. Důkazem toho je i recenzovaná kniha. Její základní a nesporný přínos spočívá v tom, že je relativně vyčerpávajícím výkladem všech klíčových otázek politické sociologie kapitalismu. Otázky řešené v jejích jednotlivých kapitolách byly sice předmětem zájmu sovětských autorů již dříve, v samostatných dílčích studiích, nikdy však v takovéto syntetické podobě. Svým obsahem

je kniha vhodným doplňkem nedávno v českém překladu vydané práce *Současná buržoazní politická věda*, a to proto, že zatímco tato přeložená práce podává velmi dobrý základní přehled o stavu politické vědy v USA, Anglii, Francii, Itálii a NSR, studie Burlackého a Galkina usiluje o celkové zobecňující posouzení a výklad politické sociologie kapitalismu podle jednotlivých tematických celků.

V dané tematické oblasti jde o knihu mimořádně přínosnou. Poskytuje cenné informace všem, kdož potřebují mít solidní a fundovaný přehled o struktuře a mechanismech fungování politické nadstavby současné buržoazní společnosti.

Jan Sedláček

Jugendliche + Erwachsene '85. Generationen im Vergleich (Mladí a dospělí '85. Srovnání generací)

Jugendwerk der Deutschen Shell. Leverkusen, Leske + Budrich 1985, 2108 s.

V posledních letech není ve světové literatuře společenskovědní oblasti nouze o práce zabývající se problematikou mládeže. V Mezinárodním roce mládeže předložilo výzkumné středisko Jugendwerk der Deutschen Shell¹⁾ svoji jubilejní, desátou studii o mládeži — *Mladí a dospělí '85*. Tato studie svým rozsahem, hloubkou i metodami představuje významný krok vpřed ve výzkumu mládeže v NSR. Jejím ústředním tématem je srovnání generací: generace padesátých let a generace let osmdesátých. Studie působí přesvědčivým dojmem v tom smyslu, že použití srovnávací metody umožňuje prohloubení výzkumu současné mládeže a zároveň demonstuje přednosti analýzy kontinuálního a kompaktního materiálu, který byl získán v průběhu zpracovávání předcházejících devíti studií.

Pro zasažení do kontextu problematiky výzkumu mládeže v NSR je nutno se v úvodu recenze v krátkosti zmínit o návaznosti této studie na předcházející práce Jugendwerk der Deutschen Shell. Recenzované studii bezprostředně předcházely dvě rozsáhlé práce pod tituly *Jugend '81 — Lebensentwürfe, Alltagskulturen, Zukunftsbilder* (Mládež '81 — představy o životě, kultura všedního dne, obraz budoucnosti) a *Näherungsversuche Jugend '81. Eine Studie. Eine Tagung, Reaktionen*. (Pokusy o sblížení Mládež '81. Studie. Zasedání. Reakce.), které vydalo toto výzkumné středisko v letech 1982 a 1983 (rozsah první studie je 1050 stran, rozsah druhé studie je 590 stran). Podle ohlasu, který uvedené studie spolu s doprovodnými publikacemi získaly ve statických odborných časopisech i v článkách v denním tisku v NSR, Velké Británii, USA, ale i v Jugoslávii, v NDR a jiných zemích, lze soudit, že práce výzkumného střediska Jugendwerk der Deutschen Shell patří mezi pozoruhodný či přinejmenším inspirativní materiál v oblasti výzkumu mládeže.

Sociologie mládeže v NSR je vyspělou a rozvinutou sociologickou disciplínou, která se v poválečném období bouřlivě rozvíjela především pod vlivem empirismu v sociologii. Důsledkem tohoto vlivu bylo nashromáždění množství dílčích poznatků, které však nebyly využívány k nalézání obecných zákonitostí společenského vývoje. Proto poslední studie výzkumného střediska Shell mohly čerpat z bohatého empirického materiálu získaného v průběhu padesátých let. V současné sociologii mládeže NSR se promítá i vliv koncepce „konfliktu generací“, jejíž kulminační bod se projevil v hodnocení událostí druhé poloviny šedesátých let v NSR i ve světě a též působení názorů H. Schelského s jeho „skeptickou generací“.

Studie *Mladí a dospělí '85* se pokouší o analýzu aktuální situace mladých lidí v NSR. Rozpornost společensko-politické reality NSR se v ní projevuje zejména tím, že je velmi obtížné jednoznačně identifikovat teoretická východiska. To je v kontrastu s metodologickým přístupem, který je zde jasně a přehledně prezentován. Obtížnost identifikace teoretických východisek lze vysvětlit mimo jiné také tím, že studii zpracovávalo mnoho odborníků různých profesí (s převahou sociologů) z různých

(1) Výzkumné středisko Jugendwerk der Deutschen Shell vzniklo v roce 1953 v Hamburku. Dnes patří mezi přední instituce pro výzkum veřejného mínění v NSR. Finančně je zajišťováno společností Deutsche Shell AG. Výzkumné práce zaměřuje na otázky mladé generace v NSR. Studie, které vydává v rozmezí dvou až tří let, nalézají značný ohlas mezi laickou i odbornou veřejností v NSR i za jejími hranicemi. Od roku 1976 středisko periodicky pořádá symposia na témata, která vyplývají z prováděných výzkumných prací. Středisko dlouhodobě spolupracuje s příslušnými výzkumně analytickými odděleními ZK der Freie Deutsche Jugend a Ústředním institutem pro výzkum mládeže (ZIJ) v Lipsku v NDR.

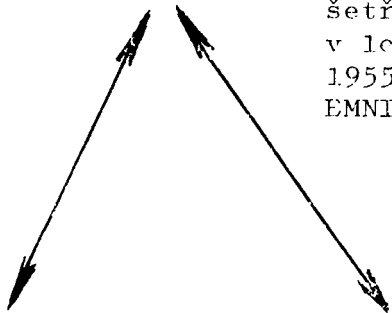
ných pracovišť celé NSR. Tato různorodost teoretických východisek jednotlivých autorů napomáhá k větší šíři záběru, na druhé straně však dochází k přílišnému zúžení a jednostrannosti pohledu na některé jevy a jejich sociálně ekonomické souvislosti. S jednoznačností lze ovšem říci, že marxisticko-leninská sociologie mládeže by zejména v oblasti výzkumu volnočasových aktivit mládeže přistupovala k řešení jednotlivých problémů jiným způsobem, než který je zde předkládán.

Podtitul studie zní *Srovnání generací*. Jde o trojí srovnání:

- mladých '84 (15–24letých) s dospělými '84 (45–54letými) (u dospělých ve věku 45–54 let se v převážné většině jedná o generaci rodičů dnešní mládeže);
- mladých padesátých let s dnešními mladými;
- mladých padesátých let s dnešními dospělými.

Pro přehlednost lze uvést schéma vztahu mezi srovnávanými objekty:

Mládež padesátých let /representativní
šetření mládeže NSR
v letech 1953, 1954,
1955 - Shell nebo
EMNID/

Dospělí '84 /representativní šetření dospělé populace NSR/ Mládež '81 a Mládež '84 /obě šetření reprezentativní pro mládež NSR/

Autory studie jsou A. Fischer z institutu Psydata ve Frankfurtu n. M., W. Fuchs, jenž působí na univerzitě v Hagenu, J. Zinnecker z Phillipsovy univerzity v Marburgu a řada dalších sociologů a psychologů, kteří se na zpracovávání jednotlivých etap v různé míře podíleli.

Studii tvoří pět svazků o celkovém rozsahu 2108 stran a příloha *Seznam hesel a indikátorů* v rozsahu 110 stran.

První svazek se nazývá *Biografie — orientační vzory — perspektivy* (332 s.). Mezi nejvýznamnější problémové okruhy, které jsou zde zahrnuty, patří takové otázky, jakými jsou například: zda a co konkrétně nedělají dnes mnozí dospělí a mladí správně; zda se mohou dospělí učit něco od mladých; jaké jsou představy obou generací o aktuálních problémech a těžkostech mladých; zda existují rozpory mezi mladými a dospělými a v jaké formě; jak jsou řešeny konflikty mladých s jejich rodiči a nakolik tyto konflikty působí na představy mladých o výchově vlastních dětí; jaké životní vzory uznávala mládež padesátých let a jaké vzory uznává dnešní mládež; nakolik rodiče považují své děti za partnery při řešení společných problémů a starostí; změny zájmu o politickou aktivitu a mnohé další. V centru pozornosti tohoto svazku tedy stojí mládež a dospělí současnosti. Hlavním tématem jsou vztahy obou generací navzájem, jakož i srovnávání názorů obou generací na politické otázky, na budoucnost společnosti, na otázky životních vzorů jednotlivců a sociálních skupin, na způsob života v jednotlivých životních etapách, na religiozitu atd.

Hodnotnou částí prvního svazku je mj. kapitola C. Fischerové *Portrét mládeže v novinách a časopisech*, jež na základě analýzy novinových a časopiseckých zpráv, článků a statí o mládeži předkládá představu o mládeži, jak ji prezentují tyto sdělovací prostředky. Autorka dochází k závěru, že sdělovací prostředky NSR více méně pomíjejí zájem mládeže o ekonomické a ekologické otázky, o odzbrojení, o politiku apod. a přispívají k prohlubování orientace na konzumní způsob života, na přijímání vzorů amerického životního způsobu v kultuře i spotřebě.

Za pozornost stojí také kapitola W. Fuchse pojednávající o postojích mládeže k religiozitě, o návštěvnosti mladých na bohoslužbách, o otázkách víry v posmrtný život atd. Autor se pokouší o určitou typologii religiozity mládeže. Zajímavé je jeho